

РОЗДІЛ 3.

Вдосконалення дефініцій окремих кримінально-правових понять

*Про визначення понять загальної частини
Кримінального кодексу України*

ГОРОХ О.П.,

доцент кафедри галузевих правових наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
кандидат юридичних наук

1. Актуальність проблем, пов'язаних із вдосконаленням та визначенням кримінально-правових понять, є незаперечною. На доцільність об'єднання у спеціальному розділі, який присвячений тлумаченню найважливіших понять, термінів, які вживаються у всіх чи декількох главах Кодексу, українські юристи обґрунтовано звертали увагу ще до реформування кримінального законодавства України у 2001 р. Однак, на відміну від законодавців ФРН, Австрії, Польщі, Голландії, Молдови, Білорусі тощо, у чинному Кримінальному кодексі України відсутній окремий розділ, присвячений тлумаченню понять, які в ньому використовуються.

Не дивлячись на таку позицію законодавця, аналізована проблема не втрачає своєї актуальності. Науковці і практики все більше переконуються в тому, що визначення понять у Кримінальному кодексі є важливим засобом, який забезпечить правильне та однакове (недвозначне) застосування його положень у слідчій та судовій практиці. Тому сподіваємося, що невдовзі законодавець все таки повернеться до проблеми визначення понять, які вико-

ристовуються у Кримінальному кодексі України. Отже, кримінально-правова доктрина має бути до цього готова.

2. Серед багатьох питань аналізованої проблеми актуальним є визначення понять Загальної частини Кримінального кодексу.

Доводиться констатувати, що увага науковців була прикута переважно до вирішення проблеми створення у Кримінальному кодексі «термінологічного розділу», присвяченого термінології Особливої частини Кодексу [1, с. 249; 2, с. 122]. Доречно зазначити, що на цьому акцентовано увагу і в модельному варіанті «термінологічного» розділу Кримінального кодексу України, запропонованому організаторами слухань «Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України», що відбулися в Комітеті з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України 29 вересня 2010 р. (с. 6 — 8 програми комітетських слухань). Водночас важливість визначення законодавцем понять Загальної частини Кодексу важко переоцінити. У ній містяться дефініції, що стосуються всіх або абсолютної більшості норм про відповідальність за окремі види злочинів.

У контексті аналізованого вважаємо за потрібне відповісти, зокрема, на два запитання. Чи потрібен «термінологічний розділ» Загальної частини Кримінального кодексу України? Які поняття мають бути в ньому визначені?

3. Аналіз положень Загальної частини Кримінального кодексу дозволяє зробити висновок про те, що більшість понять, які в ній використовуються, вже отримали визначення у відповідних статтях та частинах статей цього Кодексу. Так, у розділі III Загальної частини «Злочин, його види та стадії» у відповідних статтях містяться визначення понять «злочин» (ст. 11); «злочин невеликої тяжкості», «злочин середньої тяжкості», «тяжкий злочин», «особливо тяжкий злочин» (ст. 12); «закінчений злочин», «незакінчений злочин» (ст. 13); «замах на злочин» (ст. 15); «добровільна відмова при незакінченому злочині» (ст. 16).

У розділі IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» визначеними є поняття «суб'єкт злочину» (ст. 18); «осудність», «неосудність» (ст. 19), «обмежена осудність» (ст. 20). У розділі V «Вина та її форми» містяться дефініції понять «вина» (ст. 23), «прямий умисел», «непрямий умисел», «злочинна самовпевненість», «злочинна недбалість» (ст. 25). Те саме стосується і понять, що використовуються у більшості інших розділів Загальної частини КК: розділі VI «Співучасть у злочині», розділі VII «Повторність, сукупність та рецидив злочинів», розділі VIII «Обставини, що виключають злочинність діяння», розділі X «Покарання та його види».

У зв'язку з цим вважаємо, що виокремлення із відповідних розділів Загальної частини Кримінального кодексу України статей та частин статей, в яких роз'яснюються зазначені вище поняття і розміщення їх в окремому «термінологічному розділі», є недоцільним. Це призведе до «руйнації» структури Загальної частини цього Кодексу і ускладнить застосування її положень правозастосувачами.

Отже, на нашу думку, створювати окремий «термінологічний розділ» Загальної частини Кримінального кодексу України — нераціонально.

Видається, що навести дефініції понять, які використовуються в Загальній частині цього Кодексу і є ще наразі невизначеними, доцільно шляхом їх розташування у відповідних статтях та частинах статей, в яких такі поняття розміщені зараз. Наприклад, у ст. 2 КК «Підстава кримінальної відповідальності» актуальним і назрілим є визначення поняття «склад злочину». Дефініцію цього поняття (як варіант) можна було б розмістити шляхом доповнення цієї статті частиною 1¹: «ч. 1¹. Склад злочину — це ...».

4. Які ж поняття мають бути визначені у відповідних статтях та частинах статей Загальної частини Кримінального кодексу?

Не претендуючи на вичерпне вирішення цього питання, вважаємо, що, передусім, на визначення заслуговують поняття, які є базовими, інституціональними для інших понять. Так, розділ II Загальної частини Кодексу має назву «Закон про кримінальну відповідальність». Цей термін зустрічається в аналізованому розділі в шести статтях. Однак визначення самого поняття «закон про кримінальну відповідальність» в ньому не міститься.

Інший приклад — розділ VIII Загальної частини Кодексу. В ньому передбачені вісім видів обставин, що виключають злочинність діяння. Однак самого визначення таких обставин не наведено.

Те саме стосується і розділів IX та XII Загальної частини Кодексу, в яких розкриваються види звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45–49 КК) та види звільнення від покарання та його відбування (статті 75, 79–81, 83–87 КК). Проте самих визначень інституціональних понять «звільнення від кримінальної відповідальності», «звільнення від покарання», «звільнення від відбування покарання», відповідно, законодавець, на жаль, не наводить.

Актуальним, на нашу думку, є визначення й іншого інституціонального та міжгалузевого поняття, що міститься у розділі XI Загальної частини Кодексу «Призначення покарання», що регламентують загальний порядок *призначення покарання* (ст. 65–67 КК), *призначення покарання за незакінчений злочин* та *за злочин, вчинений у співучасті* (ст. 68 КК), *призначення* більш м'якого

покарання, ніж передбачене законом (ст. 69 КК), *призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання* (ст. 69¹ КК), *призначення покарання за сукупністю злочинів* (ст. 70 КК), *призначення покарання за сукупністю вироків* (ст. 71 КК). Про призначення покарання йдеться і в ст. 103 КК (розділ XV Загальної частини Кодексу «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»). Однак визначення самого поняття «призначення покарання» ні Кримінальний, ні, навіть, Кримінально-процесуальний кодекси України не містять.

Доводиться констатувати, що поняття «призначення покарання» рідко визначається і юристами. Переважна більшість їх або взагалі оминають це питання, або лише констатують: призначення покарання — це завершальна (при цьому — найважливіша) стадія кримінального судочинства.

Призначення покарання — це міждисциплінарний правовий інститут. Однак, вважаємо, що якщо розміщувати визначення поняття «призначення покарання» у Кримінальному кодексі України, його «процесуалізація» видається недоречною. Водночас кримінально-правовий аспект цього поняття не може бути не врахований при його визначенні.

Враховуючи викладене, пропонуємо абзац першої частини першої статті 65 КК викласти у такій редакції: «Призначення покарання полягає у встановленні судом на підставі положень кримінального закону і в порядку, передбаченому КПК України, відповідності між ступенем тяжкості вчиненого особою злочину (злочинів) і таким, що відповідають меті, виду і міри покарання, яке визначається з урахуванням обставин, що його пом'якшують чи обтяжують».

Вважаємо, що у межах розділу XI Загальної частини Кодексу потребують визначення, зокрема, і такі поняття, що в ньому використовуються: «загальні засади призначення покарання», «особа винного», «обставини, що пом'якшують покарання», «обставини, що обтяжують покарання».

У контексті аналізованого є доцільним визначити поняття, мету та порядок застосування і іншого кримінально-правового заходу — примусового лікування [3, с. 162–165].

Очевидно, що визначенню понять у Загальній частині Кримінального кодексу України має передувати добросовісна комплексна і системна робота робочої групи (юристів та лінгвістів) щодо вдосконалення термінології кримінального законодавства. Сподіваємося, що робота в цьому напрямі розпочнеться найближчим часом.

1. Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. — К.: Атіка, 1999. — 418 с.

2. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк: [монографія]. — К., Атіка, 2003. — 144 с.
3. Музика А.А., Горох. О.П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: / А.А. Музика, О.П. Горох: [монографія]. — Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. — 256 с.

Термінологічні аспекти позначення емоційних станів у КК України

БУРДІН В.М.

доцент, кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У чинному КК України законодавець використовує різну термінологію для позначення емоційних станів, які впливають на можливість особи здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діями. У більшості випадків використовується термін «стан сильного душевного хвилювання». Про стан сильного душевного хвилювання мова йде у п'яти статтях: двох статтях Особливої частини — умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116), умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання (ст. 123) та трьох статтях Загальної частини КК України — в п. 7 ст. 66 вказується, що вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого, є пом'якшуючою покарання обставиною, крім того, про такий стан згадується в ч. 4 ст. 36 та в ч. 3 ст. 39 КК України.

З'ясування психологічного змісту такого поняття як стан сильного душевного хвилювання має важливе значення адже вказівка на такий стан використовується при формулюванні окремих складів злочинів. При цьому використання цієї ознаки перетворює умисне тяжке тілесне ушкодження із тяжкого злочину в злочин невеликої тяжкості, а умисне вбивство із особливо тяжкого злочину в злочин середньої тяжкості. Використання цієї ознаки в Загальній частині КК України розширює межі, за яких виключається кримінальна відповідальність при необхідній обороні та крайній необхідності, а також є підставою для пом'якшення покарання у межах індивідуалізації кримінальної відповідальності.